

Makale Bilgisi/Article Info

Geliş/Received: 23.11.2023 Kabul/Accepted: 01.01.2024

Araştırma Makalesi/Research Article, s./pp. 49-70.

H. 1077/M. 1666 TARİHLİ VAKIF MUHASEBE DEFTERİNE GÖRE ŞEHZÂDE MEHMED KÜLLİYESİ'NDEKİ VAKIFLARIN GELİR-GİDER KAYITLARI

Mehmet Esat SARICAOĞLUⁱ

Öz

Vakıflar, Osmanlı Devleti'nin toplumsal ve ekonomik hayatını şekillendiren dinî-hukukî bir müessesedir. Vakıflar temelde, yapılan hayır işleri sayesinde Allah'ın rızasını kazanmak, tüm insanlığa ve diğer canlılara fayda sağlamak için kurulmuş sosyal kurumlardır. Bu bağlamda, tarihte büyük bir medeniyet kuran Osmanlılar, kendisinden önce kurulan Türk-İslam devletlerinden miras aldığı vakıfların gelişimine ve bu hayır kurumlarının çeşitlenerek sosyal yaşamın her alanına yayılmasına önemli katkılar sağlamışlardır. Osmanlı Devleti'nde neredeyse tüm kamu hizmetleri vakıflar aracılığıyla yapılmıştır. Nitekim yolların, köprülerin yapımı gibi kamu işleri, hastanelerin inşası ve muhtaç insanlara yardım gibi sosyal yardımlaşma faaliyetleri, eğitim ve öğretim hizmetlerine dair ücretler, medrese ve kütüphanelerin yapımını teminat altına almaya yönelik kültürel işler, medrese öğrencilerinin her türlü bakımı ve cami inşası gibi dinî hizmetler vakıflar tarafından yerine getirilmiştir. Vakıflar devlet tarafından sürekli kontrol edilmiş ve bu denetimin temel dayanağı da vakıf görevlileri tarafından tutulan muhasebe kayıtları olmuştur. Vakıfların gelir ve giderlerinin muhasebesinin kayıt altına alındığı bu defterlere ise vakıf muhasebe defterleri ismi verilmiştir. Bu çalışmada, Kanuni Sultan Süleyman'ın oğlu Şehzade Mehmed'in hayatı ve ölümünden sonra babasının onun adına kurmuş olduğu Şehzade Külliyesi'ndeki birimlere ait vakıfların gelir-gider kayıtları ve söz konusu vakıfların işleyişi, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri bünyesinde yer alan Osmanlı Arşivi'ndeki TS. MA.D 4789 numaralı ve H. 1077/M. 1666 tarihli vakıf muhasebe defterindeki verilerden hareketle ayrıntılı bir şekilde ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Şehzade Mehmed, Külliye, Şehzade Külliyesi, Vakıf, Vakıf Muhasebe Defteri.

According to the Waqf Accounting Register Dated H. 1077/M. 1666 Income- Expenditure Records of the Waqfs in the Şehzâde Mehmed Complex

Abstract

Waqfs were religious-legal institutions that shaped the social and economic life of the Ottoman Empire. Essentially, waqfs were social institutions established to gain the favour of Allah through acts of charity and benefiting all humanity, and other living beings. In this context, the Ottomans, who built a great civilization in history, made significant contributions to the development of waqfs inherited from previous Turkish-Islamic states and to the diversification and spread of these charitable institutions in every aspect of social life. In the Ottoman Empire, almost all public services were carried out through waqfs. Indeed, public works such as road and bridge construction, social aid activities such as building hospitals and helping the needy, educational services, cultural tasks aimed at ensuring the construction of madrasas and libraries, all aspects of care for madrasa students, and religious services such as mosque construction were performed by waqfs. Waqfs were continuously monitored by the state, and this

ⁱ Dr. Öğr. Üyesi, Kırıkkale Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, e-posta: esatsarica@gmail.com. ORCID ID: 0000-0001-5886-9313.

oversight was primarily based on accounting registers kept by waqf officials. These registers, which recorded the income and expenses of the waqfs, were named waqf accounting registers. This study presents in detail the income and expenditure records and the functioning of the waqfs belonging to the units of the Şehzade Complex, established by Suleyman the Magnificent in the name of his son, Prince Mehmed, after his death. The study is based on the data from the waqf accounting register numbered TS. MA.D 4789 and dated H. 1077/M. 1666, located in the Ottoman Archive within the Presidency State Archives.

Keywords: Prince Mehmed, Complex, Şehzade Complex, Waqf, Waqf Accounting Register.

Structured Abstract

Waqfs were a religious-legal institution that played a significant role in the social and economic life of the Ottoman Empire. Essentially, waqfs were charitable institutions established to gain Allah's favour through acts of charity and benefiting all humanity, and other living beings. The Ottomans made significant contributions to the development of waqfs inherited from previous Turkish-Islamic states and expanded these institutions in terms of number and variety, spreading them into every aspect of social life. So much so that many public services of the state were carried out through waqfs. Public works such as road and bridge construction, social aid activities like building hospitals and helping the needy, educational services, cultural tasks aimed at ensuring the construction of madrasas and libraries, all aspects of care for madrasa students, and religious services like mosque construction were performed through waqfs.

In the Ottoman Empire, waqfs were kept under constant control, and this oversight was primarily based on accounting registers maintained by those in charge in the waqfs. These registers, which thoroughly recorded the income and expenses of the waqfs, were named 'accounting registers.' These registers are the most important archival sources that allow us to identify changes in the economic status and activities of waqfs over time. The waqf accounting register numbered 4789 and dated H. 1077/M. 1566 in the archives of the Presidency of State Archives, Ottoman Archive, located in the Topkapı Palace Museum Archive, serves as an example of this. The records in these registers attempt to reveal the income and expenditure records of the waqfs in the Şehzade (prince) Complex built in the name of Prince Mehmed by Sultan Suleyman, who died young while he was the governor (the head of sanjak) of Manisa.

Complexes were groups of buildings connected to each other and gathered in a specific location for social purposes and typically included a mosque and other socially functional buildings. The Şehzade Complex built by Sultan Suleiman in the name of his son Mehmed, who died at the age of 21 in 1540 while he was the governor of Manisa, is the first sultan complex built by the architect Mimar Sinan, located in the area known as Şehzadebaşı in Istanbul. Built between 1543 and 1548, the complex includes a mosque, tomb, graveyard, madrasa, caravanserai, soup kitchen, guesthouse, elementary school, and latrines.

According to the records in the waqf accounting register numbered 4789 and dated H. 1077/M. 1566, thirteen mukataas (revenue-generating properties) were allocated to the waqfs of the Şehzade Mehmed Complex to meet their needs. Nine of these mukataas were in districts belonging to the Province of Anatolia. These included the Ayasufut Mukataa in the district of Izmir, the Aydın and Yenişehir Mukataa in the district of Kuşadası, the Kapıdağı Mukataa in the district of Galata, the Marmara Mukataa, the Erneb Mukataa, the Maltepe and Serh Revenue Properties in the district of Üsküdar, the Mir Ali Revenue Property in the district of Galata, the Büyükdere Mukataa in the district of Galata, and the Barağı Mukataa in the district of İpsala. Additionally, four mukataas were located in districts of the Province of Rumelia. These were the Tahir Fakih Mukataa in the district of Haslar, the Çorlu Mukataa in the district of Çorlu, the Çirmen Mukataa in the district of Çirmen, and the Nevrekob Mukataa in the district of Nevrekob. These mukataas formed the most important group of income sources for the waqfs.

Besides the revenues from the mukataas, another source of income for the waqfs were lands and gardens in the complex, as well as real estate's comprising baths, houses, rooms, and shops. Additionally, a tax called 'haraç akçesi,' known as jizya, and a kethüdalık (stewardship) tax were other sources of income for the waqfs collected from the districts they owned. According to the records in the waqf accounting register, the waqfs of the Şehzade

Mehmed Complex generated a total income of 2,564,030 akçes from their mukataa revenues. The rent from the bathhouse owned by the waqfs brought in 24,000 akçes, the rent from rooms and shops contributed 7,380 akçes, and other rental incomes amounted to 4,480 akçes. In addition, 750,000 akçes were generated from the jizya and kethüdalık tax collected from non-Muslims living in the waqf properties. Thus, the annual revenue for the waqf budget from the mukataa incomes, rental incomes from real estate, other rental incomes, jizya, and stewardship tax totaled 3,349,890 akçes.

The expense items of the waqfs in the Şehzade Mehmed Complex included the salaries (mawājibāt) of the staff serving in the madrasa, mosque, tomb, school, and soup kitchen within the complex, the expenses of the soup kitchen's pantry, additional meal allowances provided to certain individuals who worked in various units of the complex but did not eat from the soup kitchen, and other expenditures. Accordingly, the total amount of expenditures for these items was 3,022,100 akçes. After all these expenditures, the remaining amount in the waqfs' treasury of the Şehzade Mehmed Complex was calculated to be 327,990 akçes.

In conclusion, the Şehzade Mehmed Complex has formed an important group of buildings in Istanbul. The activities of the waqfs serving there have made significant contributions to the development of Istanbul. Thanks to the real estates owned and rented out by the waqfs in the complex, Istanbul has become a center of trade and culture. The presence of the soup kitchen within the complex provided the means to feed the needy. So much so that the kitchen served meals to a large number of people every day, making it a center of attraction for those in need. Additionally, the employment of numerous people in the units of the complex provided job opportunities for the residents of Istanbul where the Şehzade Mehmed Complex is located.

Giriş

Sözlükte “durmak; durdurmak, alıkoymak” manalarına gelen vakıf kelimesi, terim olarak “bir malın mâliki tarafından dinî, toplumsal ve hayrî amaca hizmete ebediyen tahsisi” şeklinde izah edilebilecek hukukî bir işlem neticesinde kurulan bir hayır müessesesini ifade etmektedir (Günay, 2012, s. 475). Vakıf kelimesinin hukukî anlamı ise, “bir şeyin mülkiyetinin ya da intifa hakkının kamu yararına tahsis edilerek, devamlı olarak başkalarının intifa ve temellükünü engellemek, durdurmak” (Akgündüz, 1988, s. 29). Türk-İslam medeniyetinde önemli bir hayır kurumu olan vakıflar, VIII. yüzyılın ortalarından XIX. yüzyılın sonlarına kadar tüm Türk-İslam ülkelerinin toplumsal, ekonomik ve kültürel yaşamında son derece önemli rol oynamıştır. Vakfın temelinde insanlığa karşı şahsî ve vicdanî sorumluluk duygusu, iyilik, şefkat yardımlaşma hissi vb. değerler ve bu değerleri kendisine prensip edinen kişinin hür iradesi yatmaktadır. (Yediyıldız, 2012, s. 475). Bu bağlamda vakıf kurumu gerek hukukî açıdan gerekse de tarih bakımından orta ve yeni zamanlar Türk ve İslam dünyasını tetkik için birinci derecede mühim bir meseledir (Köprülü, 1983, s. 311).

İslam dünyasında ve Osmanlılarda günümüzde devlet eliyle gerçekleştirilen kamu hizmetlerinin pek çoğu, hali vakti yerinde olan zengin kimselerin kurduğu vakıflar aracılığıyla yerine getirilmekteydi. Bir başka ifadeyle, vakıflar dinî ve içtimaî kurumlar olarak değişik sosyal ve kamusal hizmetleri de yerine getiren müesseselerdir. Esasen vakıflar, dinî ve içtimaî fonksiyonlarını, vakfın bu amaçlarını yerine getirmesini sağlayan akarat veya gelirleri ile icra etmekteydiler. Dolayısıyla bazı vakıfların gelir kaynakları oldukça zengin olabildiği gibi, içerisinde yer aldığı toplumda gördüğü işlev ve icra ettiği fonksiyonlar da çok fazla olabilmekteydi. Kurucularının kimliğine ve yerine getirdikleri hizmetlere göre vakıfların üst sınıflardan ihtiyaç sahibi olanlara doğru servet transferine aracılık ederek toplumdaki gelir dağılımını düzenleyen bir kurum gibi işleve sahibi olduğu söylenebilir. (Buluş, 2009, s. 26).

Vakıf sisteminde vakıf kurucusuna “vâkıf”, vakfedilen mala ise “mevkûf” denilmektedir. Vakfın amacını gerçekleştirmek üzere, vakıf hizmet ve gelirlerinden yararlanan kimseler de “mevkûfun aleyh” ya da “meşrûnun leh” olarak adlandırılmaktadır (Akman, 2018, s. 192). Bir vakfın kurucusu tarafından düzenlenen ve vakfın resmî işleyişi ile ilgili resmî belgeye ise “vakfiye” ismi verilmektedir. Vakfedilen bir malın hangi hayır işlerinde kullanılacağını, ne şekilde idare edileceğini gösteren senet anlamındaki vakfiyenin Türk-İslam medeniyetinde önemli bir yeri bulunmaktadır. Vakıflar başlangıçta sözlü olarak yapılırken sonraları bazı aksaklıklar yüzünden vakıf şartlarının yazılarak belirlenmesine ihtiyaç duyulmuş, bu keyfiyet vakfiyelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Böylece vakfiyeler, kurulan vakfın nasıl idare edileceği, nerelere ne gibi harcamalar yapılacağı, vakıfta kaç kişinin görev yapacağı, bu kişilere ne kadar maaş ödeneceği, masrafların hangi gelirlerle karşılanacağı, vakıftan kimlerin ne şekilde yararlanacağı gibi hususların vâkıf tarafından detaylı şekilde belirlendiği belgeler haline gelmiştir (Özgüdenli, 2012, s. 465-466).

Vakıf sistemi, İslamiyet’in kabul edilmesinden sonra bilhassa Selçuklular ve Osmanlılar döneminde Türk dünyasının sosyal, kültürel ve ekonomik yaşantısına damgasını

vurmuştur (Bayartan, 2008, s. 159). Osmanlı Devleti'nde vakıflar temelde dinî bir motivasyon ile tesis edilmekteydi. Bu motivasyon ise büyük ihtimalle, Hazreti Peygamber'in "*sevâb ba'del-mevt*" olarak bilinen bir hadisine dayanmaktadır. Bu inanca göre, bir Müslüman hayatta üç şeyi yapmayı başarırsa öldükten sonra dahi sevap kazanır; birincisi insanlığa yararlı bilgi, ikincisi arkasından dua eden hayırlı evlatlar ve üçüncüsü ise devamlı surette olan hayırseverlik. Vakıfların bu üç şartı da birleştirdiği iddia edilmiştir. Dolayısıyla vakıf kurmak ahrette kurtuluşun bir aracı olarak düşünülmüş ve Müslümanları çok sayıda toplumsal ve kamusal ihtiyacı yerine getirmek üzere birbirinden olabildiğince farklı vakıflar kurmaya itmiştir (Çizakça, 2000, s. 23). Bu doğrultuda, saray mensuplarından devletin çeşitli kademelerindeki devlet adamlarına, ulemadan ticaret ve zanaat erbabına hatta azatlı kölelere kadar Osmanlı toplumunun her kesiminden kadın ya da erkek imkânları çerçevesinde vakıflar kurmuşlardır. Bu geniş içerikli sosyal yatırımların en geniş kapsamlı olanını ise padişahlar yapmışlardır. Padişahları valide sultanlar, haseki sultanlar, şehzadeler, padişah kızları, vezirler ve diğer devlet adamları izlemiştir. Osmanlıların erken dönemlerinden başlayarak neredeyse tüm padişahların vakıflar kurdukları vakfiyelerden ve çeşitli kaynaklardan anlaşılmaktadır (Doğan, 2023, s. 66-67). Bu kişiler kurmuş oldukları vakıfları büyük bir inançla ayakta tutma, geliştirme ve sürekli kılmaya büyük önem vermişlerdir (Bayartan, 2008, s. 159).

Osmanlı Devleti'nde günümüzdeki devlet anlayışına göre kamu hizmeti niteliğini taşıyan pek çok içtimâî vazife vakıflar aracılığıyla yerine getirilmekteydi. Öyle ki, ülke içerisindeki yollar, köprülerin yapımı ve sulama çalışmaları gibi amme işleri, hastanelerin yapımı ve fakir insanlara yardım gibi sosyal yardımlaşma faaliyetleri, eğitici ve öğretici kadroların maaşları, talebelerin bakımı, medrese ve kütüphanelerin yapımını güvence altına almaya yönelik kültürel faaliyetler, mescit ve cami inşası gibi dinî hizmetler vakıflar yoluyla idare olunmaktaydı (Yediyıldız, 1982, s. 24). Bu hizmetlerin devamını sağlamak amacıyla gerekli finansmanın temin edilmesi için çok sayıda gelir kaynağı tahsis olunmuştur. Bu kaynaklar nakit para olabileceği gibi ev, han, hamam, dükkân, tarla, bağ, bahçe gibi gayrimenkuller, hatta bir ya da birkaç köyün gelirleri de olabilirdi. Bunlar, ya daha önce vakıf yapan kimsenin mülkü olabilir ya da böyle bir vakfın kurulmasına karar verildiğinde orası mülk şekline getirilirdi (Kütükoğlu, 2020, s. 60). Vakıfların sürekliliğinin sağlanmasında gelir kaynakları oldukça önemlidir. Bu nedenle vakıfların gelir kaynaklarının çeşitlendirilmesine büyük bir özen gösterilmiştir. Böylece bir alandan gelebilecek maddi zararlar bir diğer alan gelirleri ile telafi edilmek istenmiştir (İpteş, 2016, s. 709).

Vakıfla ilgili hizmetler ve diğer hükümler vakıf görevlileri tarafından yerine getirilmiştir. Devlet başkanı ve hâkimlerin, vakfiyede şart koşulmasına bakılmaksızın vakıflar üzerinde kamu velayetine dayalı olarak doğrudan gözetim ve denetim hakları vardır. Fıkıhta şer'î hükümler ve vakfiyedeki şartlar çerçevesinde vakfın işlerini idare etme yetkisine "*velâyet*", bu yetkiye ise "*tevlîyet*" denilmektedir. Osmanlı uygulamasında daha çok bu tabir kullanılmıştır. Vakfın işlerini ve vakfiye şartlarına uygun olarak yönetmek ve gözetmek üzere tayin edilen kişiye ise "*mütevelli*" veya "*nâzır*" denilmektedir. Nâzır tabiri özellikle Osmanlı uygulamasında mütevellinin vakıfla ilgili tasarruflarını denetleme ve gerektiğinde ona vakıfla

ilgili konularda danışmanlık vazifesini üstlenen kişi veya organlar için de kullanılmıştır (Günay, 2012, s. 478).

Vakıf Muhasebe Defterleri

Vakıflarla ilgili temel bilgiler genellikle vakfiyeler, şer'îye sicilleri, mühimme defterleri, ahkâm ve şikâyet defterleri, tapu tahrir defterleri ve vakıf muhasebe defterlerinde yer almaktadır. Bu kaynaklar içerisinde vakıf muhasebe defterleri, vakıfların zaman içerisinde gelişmelerinin takip edilmesi ve ayrıntılı iktisadî analizi açısından daha kapsamlı arşiv kaynaklarıdır. Bu defterler, diğer arşiv kaynakları ile kullanılmalari halinde, gerek vakıf sistemi ve kurumsal tarih ve gerekse de sosyal ve ekonomik tarih bakımından son derece değerli kaynak niteliğindedir (Orbay, 2004, s. 290-291). Vakıfların gelir giderlerinin tüm yönleriyle ele alındığı defterler "muhasebe defterleri" ismiyle anılmaktadır. Bu defterler, vakıfların ekonomik durumu ve faaliyetlerinde zaman içerisinde ortaya çıkan değişimleri tespit etmemize ve kurumsal gelişim tarihlerini öğrenmemize olanak sağlamaktadır (Doğan, 2023, s. 68).

Vakıf araştırmalarındaki kaynak serileri içerisinde önemli bir yere sahip olan muhasebe kayıtları, vakıfların yıllık gelir ve giderlerinin vakıf mütevellisi veya diğer görevliler tarafından tutulup, kadı huzurunda hesabının görülmesinin akabinde ortaya çıkmaktadır. Bu kayıtlardan vakıfların sahip olduğu mal varlığı, gelir-gider durumları, ne kadar akarı olduğu, bunlardan ne kadar gelir elde edildiği, şayet verilmişse kimlere ne kadar borç verildiği, borçlar karşılığında alınan nema miktarı ile rehin ve kefil gibi bilgilere ulaşmak mümkün olmaktadır (Çınar ve Koyuncu, 2015, s. 18-19). Vakıf muhasebe defterlerinden ayrıca, vakıfların adı, kuruluş amacı, yer aldığı bölgenin adı, mütevellinin ismi, vakfın sermayesi, varsa bu sermayeye sonradan eklenen ve diğer vakıflardan gelen ek sermaye, vakfın sermayesinin kullanılmasıyla elde edilen kâr ve bu kârın nerelere harcandığı gibi bilgilere de ulaşılmaktadır (Çiftçi, 2001, s. 10-11).

İdarî ve malî açıdan devlete karşı özerk bir yapı arz eden vakıflar, kadılar ya da naipleri tarafından kontrol altında tutulmuş ve sürekli denetlenmiştir. Denetleme mekanizmasının temel dayanağı ise mütevelliler tarafından tutulan muhasebe kayıtları olmuştur. Bu sistemde vakıfların senelik muhasebeleri bağlı oldukları yerin kadısına ulaştırılmış, böylece denetim mekanizması harekete geçirilmiştir. Vakfın nazırı da gelir ve giderleri teftiş etmiş, bu düzende bir dengesizlik olmadıkça müdahale etmemiştir. Mütevelliler vakfın genel sorumluluğunu üstlenmiş, mütevellî heyetin teklifi ve merkezî idarenin onayıyla atanmış kâtipler ise vakıf muhasebesinin sorumluluğunu üzerlerine almışlardır (Şensoy, 2014, s. 80).

Osmanlı Devleti'nde vakıfların uzun ömürlü olmalarında iki neden etkili olmuştur. Bunlardan ilki sağlam bir hukukî yapıya sahip olmaları, ikincisi de devamlı surette muhasebe denetimi içinde olmalarıdır. Bu düzen yüzyıllar boyu devletin sosyo-ekonomik yapısında etkin bir rol oynamıştır (Güvemli ve Güvemli, 2016, s. 10). Muhasebe defterleri, vakıf sistemi için olduğu kadar iktisat tarihi ve yerel tarih çalışmalarında da kullanılabilir önemli

kaynaklardır. Bunun yanı sıra söz konusu defterler, Türk kültürü ve medeniyeti bakımından da son derece değerli bilgileri içermektedir (Açıkgöz ve Doğan, 2023, s. 1562).

Bu çalışmada, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri bünyesinde yer alan Osmanlı Arşivi'nde bulunan TS.MA.D 4789 numaralı ve H. 1077/M. 1666 tarihli vakıf muhasebe defteri (BOA, TSMA.D, 4789, s. 2-14) esas alınmıştır. Bu defterdeki kayıtlardan, Kanuni Sultan Süleyman'ın oğlu Şehzade Mehmed adına inşa olunan Şehzade Külliyesi'ndeki vakıfların gelir-gider kayıtları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Şehzade Mehmed'in Hayatı

Şehzade Mehmed'in babası olan Kanuni Sultan Süleyman'ın eşleri, ilk baş kadını olan Mahidevran Hatun, Gülfem Hatun ve Hürrem Sultan'dır. Kanuni'nin bilinen ilk çocuğunun ismi Mahmud'dur. Doğum tarihi tam olarak bilinmeyen Şehzade Mahmud, 1521 yılında dokuz yaşında iken vefat etmiştir. Bir diğer çocuğu, Mahidevran Hatun'dan olan Mustafa'dır. Şehzade Mustafa babasının Manisa'da sancakbeyi olarak görev yaptığı sırada doğmuştur. Mustafa'dan sonra Kanuni'nin bir başka eşi olan Gülfem Hatun'dan Murad dünyaya gelmiştir. Murad da 1521 yılında daha iki yaşında iken vefat etmiştir. Bundan dolayı Kanuni'nin Şehzade Mehmed'in dünyaya gelmesine kadar hayatta kalan tek çocuğu Şehzade Mustafa'dır (Sağır, 2016, s. 921). Kanuni Sultan Süleyman'ın bir diğer eşi olan Haseki Hürrem Sultan'dan da beş çocuğu dünyaya gelmiştir. Bunlar; Selim, Bayezid, Mehmed, Cihangir ve tek kız çocuğu olan Mihrimah Sultan'dır (Uzunçarşılı, 1983, s. 401).

Şehzade Mehmed ağabeyleri Selim ve Mustafa ile birlikte 27 Haziran 1530 tarihinde sünnet olmuştur. Yaşça en büyük olan Şehzade Mustafa 1534 yılında Manisa Sancakbeyi olarak tayin edilmiş ve annesi Mahidevran Sultan ile görev yerine gitmiştir. Ancak onların İstanbul'dan ayrılmalarından sonra sarayda Hürrem Sultan'ın etkisi ağırlık kazanmaya başlamıştır (Sağır, 2016, s. 922). Osmanlı idarî sisteminde Manisa, İstanbul'a en yakın sancak olması nedeniyle buraya sancakbeyi olarak atananlar "veliaht şehzade" olarak kabul edilirdi. Nitekim şehzadeler sünnet merasimlerinin ardından pratik eğitimlerini görevlendirildikleri sancaklarda sancakbeyi sıfatıyla tamamlarlardı. Şehzadelerin sancaklara görevlendirilmesine ise "sancağa çıkma" denilmekteydi. Şehzadelerin sancağa çıkarılmasındaki temel amaç ise devlet idaresiyle ilgili bilgi sahibi olmaları ve tecrübe kazanmalarındır. Ayrıca imparatorluk topraklarının güvenliğinin sağlanması bakımından Osmanlı hanedanının o bölgeye verdiği önemin ve değerini gösterilmesi hedeflenmekte ve sancaklarına hanedan üyesi gönderilen bölge halkının devlete itaat konusunda daha hassas davranacağı düşünülüyordu. (Eroğlu, 2010, s. 480-481).

Manisa'da yedi yıl sancakbeyliği yapan Şehzade Mustafa, kendisi ve annesini himaye ettiği anlaşılan babaannesi Hafsa Sultan'ın vefatı ve iyi ilişkiler içerisinde olduğu dönemin Veziriazamı İbrahim Paşa'nın öldürülmesiyle (1536) saraydaki mütteliklerini kaybetmiş ve Haseki Hürrem Sultan'dan olma kardeşlerine göre zamanla arka plana itilmiştir. Bu kardeşlerinden Şehzade Mehmed'in sancağa çıkma yaşı gelince Manisa, Şehzade Mustafa için babası ile arasındaki ilişkilerin bozulmaya başladığı yer olmuştur. Şehzade Mustafa, Hürrem

Sultan'ın tesiriyle İstanbul'a yakın olan bu sancaktan uzaklaştırılarak 1541'de Amasya Sancağı'na tayin edilmiş, onun yerine de kardeşi Şehzade Mehmed Manisa Sancakbeyi olmuştur (Demirtaş, 2010, s. 206-207). Ancak Şehzade Mehmed göreve başladıktan kısa bir süre sonra Manisa'da zafer şenlikleri yapıldığı sırada 31 Ekim 1543 tarihinde hastalanarak yatağa düştü ve 7 Kasım 1543 tarihinde vefat etti. Ertesi gün Lala Paşa, Defterdar İbrahim Çelebi ve maiyeti tarafından naaşı İstanbul'a götürüldü. Şehzade Mehmed yerine, kardeşi Karaman Valisi Şehzade Selim Manisa Sancakbeyi tayin edildi (Uluçay, 1970, s. 230).

Avusturya Seferi'nden dönmekte olan Kanuni Sultan Süleyman acı haberi Edirne'de öğrendi. Hızlı bir şekilde, Manisa'dan getirilen oğlunun cenaze törenine katılmak üzere İstanbul'a hareket etti (Emecen, 2010, s. 68). Şehzade Mehmed'in cenazesi İstanbul'a yaklaştığında, İbrahim Ağa çiftliğinde vezirler ve diğer devlet adamları tarafından karşılandı. Cenazesi arabadan indirilerek tabuta konuldu ve ardından Üsküdar İskelesi'ne götürülerek İstanbul'a nakledildi. Üsküdar'ın karşısında büyük bir kalabalık cenazeyi karşıladı. Buradan alayla birlikte Bayezid Camii'ne götürüldü ve 16 Kasım 1543 tarihinde burada cenaze namazı kılınarak, Yeniçerilerin eski odaları karşısına defnedildi. (Sağır, 2016, s. 922).

Kanuni Sultan Süleyman ve Hürrem Sultan'ın oğlu olan Şehzade Mehmed, annesi ve babası tarafından belki de ilk çocukları olması nedeniyle ziyadesiyle çok sevilmekteydi. (Demirci, 2019, s. 59). Bu durum Peçevî tarafından şu şekilde anlatılmaktadır. *"Babası ile annesi için, dünyayı gören gözlerinden ve canlarından daha değerli bir şehzade idi ve daha sağlıklarında onu veliaht yapmayı kararlaştırmışlardı. Ama amansız ecelin yolcusu olarak, Manisa valiliğinde iken bu böbürlenilenlerin dünyasından sevinç sarayına göç etti ve rahmetle bezenmiş nâ'sı İstanbul'a getirilerek yapımına başlanmış olan mübarek cami yanına gömüldü ve bu cami onun temiz adı ile ün kazandı."* (Peçevî İbrahim Efendi, 1999, s. 20).

Osmanlı tarihinde İstanbul'a defnedilen ilk padişah çocuğu Şehzade Mehmed olmuştur. Cenazesi yeniçeri odaları yakınında toprağa verilmiştir. Babası I. Süleyman ise oğluna olan sevgisini muhteşem bir mimarî eserle taçlandırmıştır. *"Merkad-ı münevvereleri yakınında, iki minareli ve iki şerefeli güzel bir cami ve eşi bulunmaz bir mabed yaptırmıştır. Şöyle ki, tamamlandıktan sonra masrafı hesap olunub, yüz elli yük akçe ile ikmâl olunduğu öğrenilmiştir"* (Solakzâde Mehmed Hemdemî Çelebi, 1989, s. 112).

Şehzade Külliyesi

Külliye, birbiriyle bağlantılı ya da ilintili olarak belli bir mevkide toplanmış birkaç binadan meydana gelen yapılar topluluğu olup sosyal amaçlar için tasarlanarak inşa edilmiş ve başta cami olmak üzere etrafında toplumsal vazifesi olan binaların düzenlenmesi ile meydana gelir (Ramazanoğlu, 2008, s. 334). Devlet idaresinin en üst kademesinde bulunan kişilerle bunların eşleri ve çocukları, idarenin çeşitli kademelerinde görev yapan vezir, sadrazam, bey ve paşa gibi devlet ricali ile halktan hayırsever zenginler tarafından inşa ettirilen bu sosyal tesisler tamamen halka hizmet maksadıyla yapılmıştır (Çobanoğlu, 2002, s. 542).

Külliyeler, başta cami, medrese, tıp medresesi, darüşşifa, imaret, tabhane, kervansaray-han-arasta-çarşı, bedesten, hamam, sıbyan mektebi, kütüphane, sebil, çeşme, muvakkithane, köprü ve bazı ek yapılardan oluşmaktadır. Ayrıca bu yapılarda hizmet veren görevlilerin kalmaları için lojman binaları ile dükkânlar, çeşitli kiralık konutlar ve arsalar gibi gelir getiren yapılar da külliyelerin tamamlayıcı parçalarıdır (Doğan, 2023, s. 74). Bu yapılardan cami, medrese, mektep ve imaret gibi doğrudan kendisinden yarar sağlananlara “*müessesât-ı hayriye*” ya da sadece “*hayrât*” ya da “*meberrât*”, bunların giderlerini karşılamak üzere vakfedilmiş olan menkul ve gayrimenkul mallara genel olarak “*müstegillât*”, ev ya da dükkân gibi bina vasfında olanlara da “*müsakkafât*” denilmektedir (Pay, 2000, s.325).

Külliyeler, Osmanlıların daha erken döneminden itibaren Bursa ve Edirne başkentlerinde, şehrin Türkleşmesini ve İslamlaşmasını, yeni yerleşim alanlarının kurulmasını ve şehrin büyümesini sağlamıştır. İstanbul’daki külliyeler ile de şehrin üç yakasının görünüşünü değerlendiren ve büyük bir dünya devletini simgeleyen kuruluşlar olmuşlardır. Külliyeler ticarî yaşamın devamlılığını ve güvenliğini sağlayan menzil kuruluşları olarak da buldukları yerlerin gelişimine ve şehirleşmesine de olanak hazırlamışlardır (Cantay, 2000, s. 457). Nitekim külliyelerin bir mimarî kompleks olarak yani bir şehircilik manzumesi olarak değerlendirilmeleri, Osmanlı Devleti’nin Edirne ve İstanbul’a yerleşmesiyle başlamıştır. Bu doğrultuda, politik ve toplumsal gelişimine bağlı olarak, 15. yüzyılın sonlarından başlayarak 18. yüzyılın ortalarına kadar bu mükemmel mimarî komplekslerin başta Bursa, Edirne ve İstanbul olmak üzere imparatorluğun daha pek çok yerlerinde meydana getirildiği görülmektedir (Akozan, 1969, s. 306).

Çalışmamıza konu olan Kanuni Sultan Süleyman’ın Manisa Sancağı’nda vali iken 1540 yılında 21 yaşında iken hayatını kaybeden oğlu Mehmed adına yaptırdığı Şehzade Külliyesi, Mimar Sinan’ın inşa ettiği ilk selâtin külliyesi olup Beyazıt semtinden Edirnekapı’ya giden cadde üzerinde bu yapı münasebetiyle Şehzadebaşı olarak adlandırılan mevkide bulunmaktadır (Orman, 2010, s. 483). İstanbul’un tarihî yarımadasında günümüzde Eminönü ilçesinde 1543- 1548 yılları arasında inşa edilen külliye camii, türbe, hazire, medrese, kervansaray, imaret, tabhane, sıbyan mektebi ve helâlar bulunmaktadır. Mimar Sinan’ın büyük programlı ilk büyük yapı topluluğu olan külliye özellikle camii ve türbe vurgulanmıştır. Merkezî planlı camii, cephe düzeni ve minareleriyle; türbe ise özellikle iç-dış bezemeleri ve mezar üzerine yapılan taht düzenlemesiyle üniktedir. Türbeye daha sonra 1553 yılında Şehzade Mehmed’in ölen küçük kardeşi Şehzade Cihangir de defnedilmiştir (Müderrişoğlu, 2013, s. 196). Külliye yapılarının yerleşim düzeninde iki eksenli bir planlama tercih edilmiştir. Camii ve türbeler bir eksende yer alırken, medrese ve kervansaray avlu duvarına bitişik diğer bir eksende yerleştirilmiştir. Yan yana inşa olunan imaret ve sıbyan mektebi ise caminin güneyindeki sokak üzerinde bağımsız bir alanda bulunmaktadır. İnşaatın tamamlanmasının üzerinden geçen 200 sene içerisinde külliyeye bazı yapılar ilave olunmuştur. Bunlar, yüksek mevkideki din ve devlet adamlarına ait türbeler, sebil, çeşmeler, su terazisi, yangın havuzu ile muvakkithane binasıdır (Aykutlu, 2014, s. 23-24).

Külliyenin şehir içerisindeki konumunun, önceki selâtin camisi olan Yavuz Sultan Selim Külliyesi'nden daha ihtişamlı olması tarihçiler arasında tartışmalara neden olmuştur. Öyle ki o zamana kadar şehzadeler adına bir mescit dahi inşa edilmezken ölen bir şehzade için konumu ve mimarî yapısıyla böylesine görkemli bir külliye yaptırılması her yönüyle sorgulanmıştır. Ancak külliye inşasının Kanuni adına başlatıldığı fakat çok sevdiği ve ilk oğlu olan Şehzade Mehmed'in ani ölümü üzerine onun adına ithaf edildiği görüşü bu soruya cevap niteliği taşımaktadır. Nitekim caminin hünkâr mahfili düzenlemesine de sahip olması bu görüşün doğruluğunu kanıtlamaktadır (Alioğlu, 2023, s. 90).

Şehzade Mehmed Külliyesi Vakıflarının Gelir ve Giderleri

Gelirler

Çalışmamızda kullandığımız 4789 numaralı ve H. 1077 / M. 1666 tarihli vakıf muhasebe defteri, 1077/1666 yılının 26 Muharrem¹ ve 1 Safer² aylarına ait muhasebe kayıtlarını ihtiva etmektedir. Çalışmamıza kaynaklık eden muhasebe defterindeki kayıtlardan Şehzade Mehmed Külliyesi'ndeki vakıflara konu olan hizmet birimlerini iki şekilde değerlendirebiliriz. Birincisi toplumun doğrudan yararına sunulan birimler, diğerleri ise bu birimlerin işleyişini düzenli olarak devam ettirmeleri için ihtiyaç duyduğu gelirlerin akışını sağlayan hizmet birimleridir. Söz konusu külliye'deki vakıflara ait arazi çeşitleri arasında arsa, bahçe ve mukataalar bulunmaktadır. Gayrimenkuller arasında ise, hamam ve evler bulunmaktadır.

Mukataa Gelirleri

Mukataa, önceleri "devlete ait birtakım vergi ve resimlerin belirli bir meblağ karşılığında iltizama verilmesi" anlamına gelmekte olup zaman içerisinde "iltizamın konusuna dâhil olan vergi birimi" manasında kullanılmaya başlanmıştır (Genç, 2020, s. 129). Mukataalar, devlete ait olan gelirlerin tahsili veya bir tekel haline getirilen herhangi bir kuruluşun işletme hakkı ya da yer altı zenginliklerinden devlet payına düşen kısmı toplamak ya da gerektiği zaman bu kaynakları işleten kimselerden çıkardıkları madeni satın alma tekeli (monopson) kurmak şekillerinde işletilen üretim birimleridir (Tabakoğlu, 1985, s. 120).

Şehzade Mehmed Külliyesi'ndeki vakıfların en önemli gelir kalemi arasında mukataalar yer almaktadır. Hemen belirtmemiz gerekirse, mukataa araziler, birçok köyün birleştirilmesi neticesinde oluşan birimlerdir. Genişlikleri ve gelirleri oldukça büyük olan bu arazilerin vergi gelirleri ile reayası yapılan tahrirler neticesinde vakıflara kaydolunmuştur. Mukataa gelirleri her sene mart ayından başlamak üzere iltizama verilerek tahsil edilirdi (Doğan, 2023, s. 78). 4789 numaralı muhasebe defterinde külliye'deki söz konusu vakıflara

¹ "Mahmiye-i İstanbul'da vâkî' cennet-mekân firdevs-âşiyân merhûm ve mağfûrun-leh Şehzâde Sultan Mehmed Han tâbe sârehû Câmî-i şerîfi ve imâret-i âmire ve medrese-i ma'mûre ve sâir hüddâm-ı vakfın vazîfeleri defteridir ki ber-mûceb-i muhâsebe ve defter-i vakf tahrîr olundu ve gayri'l-vâkî' fi 26 Muharrem sene 1077", (BOA, TS.MA.D, 4789, s. 2).

² "Bir senede vakf-ı şerîfin imâret-i âmiresine alınub masraf olan zehâyirin behâlarıdır ki görülen muhâsebe ve rûzname-i vakf defterleri üzere tahrîr ve beyân olunduğundan el-vâkî' fi evâil-i şehri-i Sâferü'l-hayr sene 1077.", BOA, TS.MA.D, 4789, s. 11; "Bir senede vakf-ı şerîfin irâd-ı mukâta'âtdan ve hayriye-i re'âyâ-yı vakf u müşâhere ve kıst-ı hammâm ve sâire ne mikdâr olduğu defter-i vakf mûcibince tahrîr olunduğudur. El-vâkî' fi evâil-i Sâfer sene 1077", (BOA, TS.MA.D, 4789, s. 13).

temlik olunan on üç mukataa bulunmaktadır. Bu mukataalardan dokuz tanesi Anadolu Vilayeti'ne bağlı olan kazalarda yer almaktadır. Bunlar, İzmir kazasında Ayasufut Mukataası, Kuşadası kazasında Aydın ve Yenişehir Mukataası, Galata kazasında Kapıdağı Mukataası, Galata kazasında Marmara Mukataası, Erneb Mukataası, Üsküdar kazasında Maltepe ve Serh Mukataası, Galata kazasında Mir Ali Mukataası, Galata kazasında Büyükdere Mukataası ve İpsala kazasında Barağı Mukataası'dır. Rumeli Vilayeti'ne bağlı olan kazalarda ise dört adet mukataa bulunmaktadır. Bunlar ise, Haslar kazasında Tahir Fakih Mukataası, Çorlu kazasında Çorlu Mukataası, Çirmen kazasında Çirmen Mukataası ve Nevrekob kazasında Nevrekob Mukataası'dır (BOA, TSMA.D, 4789, s. 13-14).

Tablo 1. Şehzade Mehmed Külliyesi'ne ait mukataalar ve yıllık gelirleri

Mukataanın Adı	Bağlı Bulunduğu Yer	Geliri (Akçe)	Yıl
Ayasufut Mukataası	Anadolu Vilayeti/İzmir Kazası	380.000	H.1077/M. 1666
Aydın ve Yenişehir Mukataası	Anadolu Vilayeti/Kuşadası Kazası	383.000	H.1077/M. 1666
Kapıdağı Mukataası	Anadolu Vilayeti/Galata Kazası	585.000	H.1077/M. 1666
Marmara Mukataası	Anadolu Vilayeti/Galata Kazası	265.000	H.1077/M. 1666
Ayasufut Mukataası	Anadolu Vilayeti/Galata Kazası	348.000	H.1077/M. 1666
Maltepe ve Serh Mukataası	Anadolu Vilayeti/Üsküdar Kazası	110.000	H.1077/M. 1666
Mir Ali Mukataası	Anadolu Vilayeti/Galata Kazası	36.000	H.1077/M. 1666
Büyükdere Mukataası	Anadolu Vilayeti/Galata Kazası	23.030	H.1077/M. 1666
Barağı Mukataası	Anadolu Vilayeti/İpsala Kazası	11.000	H.1077/M. 1666
Tahir Fakih Mukataası	Rumeli Vilayeti/Haslar Kazası	70.000	H.1077/M. 1666
Çorlu Mukataası	Rumeli Vilayeti/Çorlu Kazası	205.000	H.1077/M. 1666
Çirmen Mukataası	Rumeli Vilayeti/Çirmen Kazası	98.000	H.1077/M. 1666
Nevrekob Mukataası	Rumeli Vilayeti/Nevrekob Kazası	50.000	H.1077/M. 1666
Toplam		2.564.030	H.1077/M. 1666

Tablo-1'deki kayıtlarda da görüldüğü üzere incelediğimiz döneme ait muhasebe defterine göre Şehzade Mehmed Külliyesi'ne ait mukataalardan toplamda yıllık 2.564.030 akçe hâsılat elde edilmiştir. Bu mukataalar içerisinde Kapıdağı Mukataası 585.000 akçe ile vakıflara en fazla gelir getiren mukataa olurken, en az gelire sahip olan mukataa ise 11.000 akçe ile Barağı Mukataası olmuştur. Vilayetlere göre değerlendirecek olursak; Anadolu Vilayeti'ndeki kazalarda bulunan mukataalardan toplam 2.141.030 akçe gelir edilirken Rumeli Vilayeti'ne bağlı kazalardaki mukataalardan ise vakıflara toplamda 423.000 akçe hâsılat kaydolunmuştur.

Kira Gelirleri

Külliyelelerdeki vakıfların en önemli gelirler kaynaklarının başında vakıflara ait oda, ev, dükkân, fırın, han (kervansaray), hamam, kapan, ambar, bezirhâne, fırın vs. gibi gayrimenkullerden elde edilen kira gelirleri gelmektedir. Çalışmamıza kaynaklık eden vakıf muhasebe defterindeki kayıtlarda bu gayrimenkuller arasında hamam, oda, dükkân, ev ve bahçelere ait kira gelirleri tespit olunmuştur.

Hamam Kirası Gelirleri

Muhasebe defterdeki kayıtlara göre Şehzade Mehmed Külliyesi'ndeki vakıflara ait, İstanbul'da Ebu Eyyub Ensari kazasında bir adet hamam bulunmaktadır. Söz konusu

hamamdan vakıflara yıllık 30.000 akçe gelir sağlanmaktadır. Bu miktarın 6.000 akçesi ise hamamın yıllık tamirata ve bakımı ile diğer harcamalarına ayrılmaktadır (BOA, TSMA.D, 4789, s. 14). Böylece geriye 24.000 akçe gelir kalmaktadır.

Oda ve Dükkân Kirası Gelirleri

Defterdeki kayıtlardan öğrendiğimiz kadarıyla Şehzade Mehmed Külliyesi'ndeki vakıflara ait, külliye içinde bulunan cami-i şerifin yakınında odalar ve dükkânlar bulunmaktadır. Bu odalar ve dükkânlar külliye içindeki vakıflara yıllık 7.380 akçe gelir getirmektedir (BOA, TSMA.D, 4789, s. 14).

Diğer Kira Gelirleri

Defterdeki kayıtlardan anlaşıldığı kadarıyla külliye içindeki sahip olduğu sepus (kepek) mukataası kirasından yıllık 2.000 akçe (BOA, TSMA.D, 4789, s. 14), bahçelerden ve külliye içindeki cami-i şerif yakınında bulunan evlerin kiralardan ise 2.480 akçe (BOA, TSMA.D, 4789, s. 14) kira geliri elde edilmiştir. Bu guruptaki kira gelirlerin toplamı ise yıllık 4.480 akçedir.

Cizye (Haraç) Gelirleri

Cizye, "kâfi gelmek, karşılığını vermek, ödemek" manasındaki ceza mastarından türemiş bir kelime olup İslam literatüründe tebaadan olan gayrimüslimlerin ödedikleri vergiye, harbî olanlardan ayrı tutulmalarına, can ve mal güvenliklerinin sağlanmasına karşılık geldiği için bu isim verilmiştir (Erkal, 1993, s. 42). Osmanlı Devleti'nde XVI. yüzyıla kadar bu vergiyi ifade etmek için genellikle "haraç" kelimesi kullanılmış, daha sonra "cizye" ve "cizye-i şer'î" tabiri yaygın hale gelmiştir.³ Bazı belgelerde arazi haracından ayırt edilmesi için cizye yerine "baş haracı" tabirine de tesadüf olunmaktadır. Bu vergiyi toplayan kişilere önceleri "harâcî" veya "haraççı", sonraları ise "cizyedâr" denilmiştir (İnalçık, 1993, s. 45).

Muhasebe defterindeki verilerden cizye (haraç) gelirlerinin, Şehzade Mehmed Külliyesi vakıflarının önemli gelir kalemlerinden birini oluşturduğu görülmektedir. Nitekim vakıflara ait gelir kaynaklarından olan kazalardan haraç akçesinden ve resm-i kethüdalıktan yılda 750.000 akçe hâsıl elde edilmiştir (BOA, TSMA.D, 4789, s. 14).

Muhasebe defterindeki bu kayıtlara göre Şehzade Mehmed Külliyesi'ndeki vakıflara ait mukataa gelirleri, kira gelirleri, diğer kira gelirleri, cizye (haraç) vergisi ve kethüdalık vergisi gelirlerinden vakıf bütçesine yıllık toplamda 3.349.890 akçe kazanç girmiştir.⁴

³ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Burak Kocaoğlu, Osmanlı Devleti'nde Cizye Vergisi, Berikan Yayınları, Ankara, 2019.

⁴ "Cem'an yekûn bir senede vakf-ı şerîfin mukâta'âtından ve cizye-i re'âyâ-yı vakfdan ve müşâhere ve icâreden cümle mâl vakf-ı 'avâid-i rikâb-ı hümayûn ve avâid-i mütevellî ile 33 yük 49.890 akçe îrâdî olub fîrûht olageldiği tahrîr olunmuşdur.", (BOA, TSMA.D, 4789, s. 14).

Giderler

Şehzade Mehmed Külliyesi'ndeki vakıfların gider kalemlerini; külliye içerisinde bulunan cami, imaret, medrese, mektep ve türbelerde hizmet veren personelin maaşları (mevâcibât), külliye'nin imaret mutfağının (kiler) masrafları ve vakıflara ait bazı gayrimenkullerin tamirat ve bakımına yapılan harcamalar oluşturmaktadır. Bu giderlerin tamamı ayrıntılı olarak muhasebe defterinde kayıt altına alınmıştır.⁵

Maaş Ödemeleri (Mevâcibât)

Çalışmamıza kaynaklık eden vakıf muhasebe defterinde, Şehzade Mehmed Külliyesi'ndeki birimlerde hizmet veren personelin maaş ödemeleri ayrıntılı bir şekilde kayıt altına alınmıştır. Buna göre, H. 1077/M. 1666 yılında çok sayıda personelin külliye'deki vakıflardan maaş aldığı görülmektedir.

Medrese Görevlilerinin Maaşları

Muhasebe defterindeki kayıtlara göre, Şehzade Mehmed Külliyesi'ndeki vakıflara ait olan medresede müderris, mu'îd, medrese talebesi, bevvâb ve ferrâşlar görev yapmaktadır. Bu görevlilerin sayısı ve günlük maaşları aşağıdaki tabloda ayrıntılı olarak verilmiştir.

Tablo 2. Şehzade Mehmed Külliyesi Medrese görevlileri ve maaşları (BOA, TSMA.D, 4789, s. 2).			
Görevlinin Adı	Görevli Sayısı	Günlük (Akçe)	Tarih
Müderris Efendi	1	60	H.1077/M. 1666
Mu'îd Efendi	1	5	H.1077/M. 1666
Medrese Talebesi	1	32	H.1077/M. 1666
Bevvâb ve Ferrâş	1	4	H.1077/M. 1666
Toplam	4	101	H.1077/M. 1666

Tablo 2'deki verilerde de görüldüğü üzere göre külliye'nin medrese bölümünde toplam 4 kişi görev yapmakta olup bu kişilere toplamda günlük 101, yıllık ise 3.030 akçe ödeme yapıldığı muhasebe kayıtlarına yansımıştır.

Cami Görevlilerinin Maaşları

Muhasebe defterindeki kayıtlara göre, Şehzade Mehmed Külliyesi'ndeki Şehzade Camii'nde dârüssaade ağası, mütevellî, kâtip, hatip, imam, vâiz, Yâsîn-hân, Amme-hân, Tebâreke-hân, aşır-hân, na't-hân, muarraf, saatçi, buhurcu, noktacı, hâfız, mücellid, perdecî, mani'-i ayyâr, malgûş, şadırvanî, muslukçu, dârülkurrâ, devir-hân, müezzin, kayyım, sirâciyân, musalli, En'am-hân, cüz-hân, misbâhçı, salâvatçı, bevvâb ve ferrâşlar hizmet vermektedir. Bu görevlilerin günlük ve yıllık maaşları da aşağıdaki tabloda detaylı şekilde verilmiştir.

⁵ Mahmiye-i İstanbul'da vâkî' cennet-mekân firdevs-âşiyân merhûm ve mağfûrun-leh Şehzâde Sultan Mehmed Han tâbe sârehû Câmî-i şerîfi ve imâret-i âmire ve medrese-i ma'mûre ve sâir hüddâm-ı vakfın vazîfeleri defteridir ki ber-mûceb-i muhâsebe ve defter-i vakf tahrîr olundu ve gayri'l-vâkî' fi 26 Muharrem sene 1077.", (BOA, TS.MA.D, 4789, s. 2).

Tablo 3. Şehzade Mehmed Külliyesi Camii (Şehzade Camii) görevlileri ve maaşları (BOA, TSMA.D, 4789, s. 2-4).

Görevlinin Adı	Görevli Sayısı	Günlük (Akçe)	Tarih
Dârüssaade ağası	1	40	H.1077/M. 1666
Mütevellî	1	50	H.1077/M. 1666
Kâtib	1	10	H.1077/M. 1666
Hatib	1	50	H.1077/M. 1666
İmam	2	40	H.1077/M. 1666
Vâiz	1	40	H.1077/M. 1666
Yâsîn-hân	2	6	H.1077/M. 1666
Amme-hân	1	4	H.1077/M. 1666
Tebâreke-hân	1	3	H.1077/M. 1666
Aşır-hân	1	7	H.1077/M. 1666
Na't-hân	2	13	H.1077/M. 1666
Muarrif	1	10	H.1077/M. 1666
Saatçi	1	10	H.1077/M. 1666
Buhurcu	1	10	H.1077/M. 1666
Noktacı	1	4	H.1077/M. 1666
Hâfız	3	8	H.1077/M. 1666
Mücellid	1	4	H.1077/M. 1666
Perdecî	1	2	H.1077/M. 1666
Manî'-i ayyâr	1	2	H.1077/M. 1666
Mâlgûş	1	2	H.1077/M. 1666
Şadırvanî	1	2	H.1077/M. 1666
Muslukçu	1	2	H.1077/M. 1666
Dârülkurrâ	1	20	H.1077/M. 1666
Devir-hân	10	43	H.1077/M. 1666
Müezzin	8	59	H.1077/M. 1666
Kayyım	9	37	H.1077/M. 1666
Sirâciyân	5	18	H.1077/M. 1666
Musalli	10	68	H.1077/M. 1666
En'am-hân	10	50	H.1077/M. 1666
Cüz-hân (Sabah Vakti)	31	62	H.1077/M. 1666
Cüz-hân (Öğlen Vakti)	31	62	H.1077/M. 1666
Cüz-hân (Akşam Vakti)	31	62	H.1077/M. 1666
Misbâhçı	21	41	H.1077/M. 1666
Salâvatçı	10	21	H.1077/M. 1666
Bevvâb	2	4	H.1077/M. 1666
Ferrâş	5	22	H.1077/M. 1666
Toplam	211	888	

Tablo-3'teki verilerden de anlaşılacağı üzere külliye camii olan Şehzade Camii'nde toplam 211 kişi görev yapmakta olup bu kişilere ödenen maaş miktarı ise toplamda günlük 888, yıllık 26.640 akçedir.

Şehzade Mehmed Türbesi Görevlilerinin Maaşları

Muhasebe defterindeki kayıtlara göre, külliye bulunan Şehzade Mehmed türbesinde hizmet veren kişiler arasında türbedâr, buhurcu, destârî (sarıkçı), bahçeci, sirâcî, muslukçu, noktacı, ferrâş, cüzhân ve mustahfızlar bulunmaktadır.

Tablo 4. Şehzade Mehmed Türbesi görevlileri ve maaşları (BOA, TSMA.D, 4789, s. 4).			
Görevlinin Adı	Görevli Sayısı	Günlük (Akçe)	Tarih
Türbedâr	2	12	H.1077/M. 1666
Buhurcu	1	6	H.1077/M. 1666
Destârî (Sarıkcı)	1	2	H.1077/M. 1666
Bahçeci	1	3	H.1077/M. 1666
Sirâci	1	3	H.1077/M. 1666
Muslukçu	1	1	H.1077/M. 1666
Noktacı	1	3	H.1077/M. 1666
Ferrâş	1	2	H.1077/M. 1666
Cüz-hân	⁶	62	H.1077/M. 1666
Cüz-hân (Şehzade Cihangir Türbesi)	⁷	63	H.1077/M. 1666
Mustahfız	36	72	H.1077/M. 1666
Cüz-hân (Şehzade Mahmud Türbesi)	21	46	H.1077/M. 1666
Toplam	66	275	H.1077/M. 1666

Tablo-4'te de görüldüğü üzere Şehzade Mehmed türbesinde toplam 66 personel hizmet vermektedir. Bu görevlilerden cüz-hânlar ayrıca Şehzade Cihangir ve Şehzade Mahmud türbelerinde de hizmet vermektedir. Söz konusu görevlilere vakıf bütçesinden toplamda günlük 275, yıllık ise 8.250 akçe ödeme yapılmıştır.

Şehzade Mahmud Türbesi Görevlilerinin Maaşları

63

Muhasebe defterindeki kayıtlara göre, külliyyede bulunan bir diğer türbe olan Şehzade Mahmud türbesinde hizmet veren kişiler arasında ise türbedâr, sirâci, sebilci, destârî (sarıkçı), noktacı, buhurcu, ferrâş ve mustahfızlar yer almaktadır.

Tablo 5. Şehzade Mahmud Türbesi görevlileri ve maaşları (BOA, TSMA.D, 4789, s. 2-14).			
Görevlinin Adı	Görevli Sayısı	Günlük (Akçe)	Tarih
Türbedâr	1	3	H.1077/M. 1666
Sirâci	1	2	H.1077/M. 1666
Sebilci	1	2	H.1077/M. 1666
Destârî (Sarıkcı)	1	1	H.1077/M. 1666
Noktacı	1	1	H.1077/M. 1666
Buhurcu	1	3	H.1077/M. 1666
Ferrâş	1	3	H.1077/M. 1666
Mustahfız	6	12	H.1077/M. 1666
Toplam	13	27	H.1077/M. 1666

Tablo-5'teki kayıtlardan Şehzade Mahmud türbesinde toplam 13 personelin hizmet verdiği anlaşılmaktadır. Söz konusu personele de vakıf bütçesinden toplamda günlük 27, yıllık ise 810 akçe ödeme yapılmıştır.

⁶ Defterde personel sayısı yazılmamıştır.

⁷ Defterde personel sayısı yazılmamıştır.

Mektebhane Görevlilerinin Maaşları

Muhasebe defterindeki kayıtlara göre, külliye de bulunan mektebhane muallim, halife, ferrâş ve misbahçılar hizmet vermektedir.

Tablo 6. Şehzade Mehmed Külliyesi Mektebhane görevlileri ve maaşları (BOA, TSMA.D, 4789, s. 5).

Görevlinin Adı	Görevli Sayısı	Günlük (Akçe)	Tarih
Muallim	1	13	H.1077/M. 1666
Halife	1	3	H.1077/M. 1666
Ferrâş	1	4	H.1077/M. 1666
Misbahçı	1	2	H.1077/M. 1666
Toplam	4	22	H.1077/M. 1666

Tablo-6’da da görüldüğü üzere külliye içerisinde hizmet veren mektebhane toplam 4 personel bulunmaktadır. Söz konusu personele yapılan ödeme ise toplamda günlük 22, yıllık ise 660 akçedir.

Hekim Çelebi Zaviyesi Mektebhane Görevlilerinin Maaşları

Şehzade Mehmed külliyesi içerisinde bulunan Hekim Çelebi Zaviyesi mektebhanesinde de muallim, halife, ferrâş ve misbahçıların görev yaptığı muhasebe defterindeki kayıtlara yansımıştır.

Tablo 7. Hekim Çelebi Zaviyesi Mektebhane görevlileri ve maaşları (BOA, TSMA.D, 4789, s. 5).

Görevlinin Adı	Görevli Sayısı	Günlük (Akçe)	Tarih
Muallim	1	6	H.1077/M. 1666
Halife	1	3	H.1077/M. 1666
Ferrâş	1	2	H.1077/M. 1666
Misbahçı	1	2	H.1077/M. 1666
Toplam	4	13	H.1077/M. 1666

Tablo-7’deki veriler bize külliye içerisinde hizmet veren Hekim Çelebi Zaviyesi mektebhanesinde toplam 4 kişinin hizmet sunmakta olduğunu ve bu kişilere ödenen maaş miktarının toplamda günlük 13, yıllık ise 390 akçe olduğunu göstermektedir.

İmâret Kileri (Mutfağı) Görevlilerinin Maaşları

İmâret, sözlükte “imar edilmiş, inşa edilmiş” manasına gelmekte olup cami, mescit, medrese, tabhâne, dârülit’am, dârüşşifâ, aşevi, kervansaray, muvakkithâne, türbe, vs. gibi birimlerin tamamı için kullanıldığı gibi bu yapılardan biri olan aşhane için de kullanılmıştır (Tarım, 2000, s. 219). İmâret mutfağı ise, vakıf personelinin, fakirlerin ve yolcuların karınlarını doyurabilmelerinin garantisi gibi görülmekteydi. Ayrıca maddi durumu iyi olan vakıf personeli için ise maaşlarına fazladan bir katkı niteliği taşımaktaydı. Vakfiyelerde belirlenen yemek miktarları ve türleri ile yemeklerde kullanılan malzemeler genellikle bir insanın temel gıda ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde planlanmış, lüks ve israf ise söz konusu dahi değildi. İmâretlerde sadece bazı özel günlerde her zamankinden daha fazla ve çeşitli yemekler halka sunulmaktaydı (Doğan, 2023, s. 88).

Muhasebe defterindeki kayıtlara göre, külliyyede bulunan imaret kilerinde hizmet veren kişiler arasında şeyh, kâtib, vekîl-i harç, ferrâş kâtibi, kilerci, mühürdâr, sarrâf, yumurtacı, dakîk (un) hamalı, çârûb (süpürgeci), gendüm-kûb, hıntacı, keresteci, hîmecî (oduncu), şa'irci vs. bulunmaktadır.

Tablo 8. İmâret Mutfağı (Kiler) ve diğer birimlerdeki görevliler ve maaşları (BOA, TSMA.D, 4789, s. 5-8).

Görevlinin Adı	Görevli Sayısı	Günlük (Akçe)	Tarih
Şeyh	1	20	H.1077/M. 1666
Muhasebe Kâtibi	1	14	H.1077/M. 1666
Vakıf Rûz-namçeci	1	5	H.1077/M. 1666
Kiler Kâtibi	1	5	H.1077/M. 1666
Vakıf Vekîl-i Harç Kâtibi	1	5	H.1077/M. 1666
Ferrâş Kâtibi	1	4	H.1077/M. 1666
Vakıf Vekîl-i Harç	1	5	H.1077/M. 1666
Kilerci	1	5	H.1077/M. 1666
Mühürdâr	1	6	H.1077/M. 1666
Sarrâf	1	3	H.1077/M. 1666
Yumurtacı	1	6	H.1077/M. 1666
Dakîk (Un) Hamalı	1	1	H.1077/M. 1666
Çârûb (Süpürgeci)	1	2	H.1077/M. 1666
Gendüm-kûb	1	5	H.1077/M. 1666
Hıntacı	1	4	H.1077/M. 1666
Keresteci	1	4	H.1077/M. 1666
Hîmecî (Oduncu)	1	2	H.1077/M. 1666
Şa'irci	1	3	H.1077/M. 1666
İbrikçi	1	2	H.1077/M. 1666
Hîme-keş	1	2	H.1077/M. 1666
Kâtib-i Şa'ir	1	3	H.1077/M. 1666
Tabbâhîn	6	31	H.1077/M. 1666
Habbâzîn	6	25	H.1077/M. 1666
Nakîb-i Nân-gûşt	4	12	H.1077/M. 1666
Kâseci	5	12	H.1077/M. 1666
Nekkadân-ı gendüm	6	6	H.1077/M. 1666
Bevvâbân ve Ferrâşân	5	13	H.1077/M. 1666
Tabhâne (Aşevi)	7	24	H.1077/M. 1666
Hizmetlileri			
Ahırcılar	4	8	H.1077/M. 1666
Meremmetçi	7	30	H.1077/M. 1666
Mu'temed	6	27	H.1077/M. 1666
Câbî	16	71	H.1077/M. 1666
Kâtib	16	58	H.1077/M. 1666
Du'â-gû	104	1.064	H.1077/M. 1666
Toplam	213	1.487	H.1077/M. 1666

Tablo-8'deki kayıtlardan külliyyenin imaret mutfağı ve diğer birimlerde toplam 213 personelin hizmet verdiği anlaşılmaktadır. Söz konusu personele ise vakıf bütçesinden toplamda günlük 1.487, yıllık ise 44.610 akçe ödeme yapılmıştır.

Görevlilere Ödenen Yemek Ücretleri

Şehzade Mehmed Külliyesi'nde bulunan medresede görev yapanlar imaret mutfağından yemek yemeyip bu kişilerin maaşlarının yanı sıra her ay 3.570 akçe âdet üzere

yemek ücreti aldıkları muhasebe defterinde kayıtlıdır (BOA, TSMA.D, 4789, s. 8). Aynı şekilde külliye'deki cami, vakıf, mektep ve sair diğer birimlerde görev yapan kişilere de toplam günlük 289 akçe (aylık 8.670 akçe) yemek ücreti ödenmiştir. Bunun yanı sıra imaret görevlilerine aylık 405 akçe, medrese öğrencilerine aylık 1.350 akçe, mektep çocuklarına aylık 210 akçe ve diğer birimlerde görev yapanlara da günlük 177 akçe (aylık 5.310 akçe) lahmiyye (et) ücreti (BOA, TSMA.D, 4789, s. 9), şa'irlere aylık 40 akçe (BOA, TSMA.D, 4789, s. 10), medrese kayyımlarına aylık 40 akçe, süpürgecilere aylık 45 akçe, fırıncılara ise aylık 28 akçe (BOA, TSMA.D, 4789, s. 2-14) vakıfların bütçesinden ödeme yapılmıştır. Toplamda yapılan ödeme ise yıllık 19.628 akçedir.

İmaret Mutfağı Giderleri

Şehzade Mehmed Külliyesi'ndeki imarethane mutfağının ihtiyaç duyduğu tüm malzemeleri kalem kalem muhasebe defterindeki kayıtlardan takip etmemiz mümkün olmaktadır. Defterde, öncelikle imarethane mutfağına gerekli olan kereste, et, un ve tahıl ürünleri olmak üzere diğer ihtiyaç malzemelerinin çeşitleri, miktarı, birimi ve fiyatlarına dair detaylı bilgiler kayıt altına alınmıştır (BOA, TSMA.D, 4789, s. 11-12).

Tablo 9. Şehzade Mehmed Külliyesi İmaret Mutfağına yapılan yıllık alımlar ve miktarları

Malzemenin Adı	Miktarı	Birimi	Fiyatı (Akçe)	Yıl
Dakik (Un)	8.640	Kile	487.710	H.1077/M.1666
Hınta (Buğday)	806,5	Kile	29.971	H.1077/M.1666
Erz (Pirinç)	2.020	Kile	177.280	H.1077/M.1666
Sade Revgan (Yağ)	4.242	Kıyye	115.244	H.1077/M.1666
Asel (Bal)	6.575	Kıyye	98.694	H.1077/M.1666
Nişasta	2.695	Kıyye	14.820	H.1077/M.1666
Kızıl Üzüm	3.080	Kıyye	23.100	H.1077/M.1666
Fıstık	296	Kıyye	4.690	H.1077/M.1666
Nohut	100	Keyl	5.100	H.1077/M.1666
Felfel (Biber)	11	Kıyye	1.430	H.1077/M.1666
Zağferan (Safran)	2.790	Dirhem	5.825	H.1077/M.1666
Nemek (Tuz)	167	Keyl	2.954	H.1077/M.1666
Piyaz (Soğan)	858	Kıyye	1.480	H.1077/M.1666
Revgan-ı Zeyd (Zeytinyağı)	3.026	Kıyye	55.898	H.1077/M.1666
Hime (Odun)	1.431	Vezne	50.085	H.1077/M.1666
Toplam			1.074.281	H.1077/M.1666

Tablo-9'daki verilerde de görüldüğü üzere Şehzade Mehmed Külliyesi imaret mutfağının gereksinim duyduğu malzemeler için vakıf bütçesinden yapılan ödeme toplam 1.074.281 akçedir.

Diğer Giderler

Şehzade Mehmed Külliyesi'ndeki vakıfların belli başlı giderleri dışında kalan ödemeler ile düzenli olmayan harcamalar bu başlık altında değerlendirilmiştir. Buna göre; söz konusu külliye'deki vakıfların bütçesinden âdet üzere, külliyyede medfun olan Şehzade Mehmed ve diğerleri adına Hacc-ı Şerif yapmak, vakıflara ait birimlerde kullanılmak üzere alınacak şems-i asel (bal mumu) ücreti, Kuran-ı Kerim'i hatmeden cüz-hânlara verilecek ücret,

mektepe okuyan çocuklara alınacak elbiseler ve diğer harcamalar için toplamda 105.885 akçe ayrılmıştır (BOA, TSMA.D, 4789, s. 12).

Yine bir senede külliyedeki imaret ücretlerine ve imaret mutfağına alınan malzemelerin taşıma ücretlerine toplam 63.135 akçe ödenirken (BOA, TSMA.D, 4789, s. 12), külliyyede bulunan cami, imaret, medrese ve tabhanenin suyollarına ve diğer yerlerde vaki olan “meremmât-ı cizye” tabir olunan harçlarına 10.000 akçe masraf olunmuştur (BOA, TSMA.D, 4789, s. 12).

Sonuç

Vakıf muhasebe defterleri, vakıfların tarihsel süreçteki gelişimlerinin takip edilmesi ve detaylı iktisadî analizi açısından en kapsamlı arşiv kaynaklarıdır. Bu defterler, diğer arşiv kaynakları ile kullanılmalari halinde, gerek vakıf sistemi ve kurumsal tarih ve gerekse de toplumsal ve ekonomik tarihimiz için son derece kıymetli kaynak niteliği taşımaktadır. Gelir ve giderlerin ayrıntılı şekilde ele alındığı muhasebe defterleri, vakıfların ekonomik durumu ve faaliyetlerinde zaman içerisinde ortaya çıkan değişimleri tespit etmemize ve kurumsal gelişim tarihlerini öğrenmemize olanak sağlamaktadır. Çalışmamıza konu olan ve Türkiye Cumhuriyeti Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi bünyesinde bulunan Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde yer alan 4789 numaralı ve H. 1077/M. 1566 tarihli vakıf muhasebe defteri de bunun bir örneğini teşkil etmektedir. Bu defterlerdeki kayıtlardan, Kanuni Sultan Süleyman'ın, Manisa Sancakbeyi iken genç yaşta vefat eden oğlu Şehzade Mehmed adına inşa ettirdiği Şehzade Külliyesi'ndeki vakıfların gelir-gider kayıtları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ayrıca söz konusu külliyyede bulunan vakıfların sahip olduğu gayrimenkuller ve külliyyenin birimleri ile ilgili detaylı bilgilerden hareketle buradaki vakıfların işleyişi hakkında da fikir sahibi olunmuştur.

Külliye, birbiriyle bağlantılı ya da ilintili olarak belli bir mevkide toplanmış birkaç binadan meydana gelen yapılar topluluğu olup sosyal amaçlar için tasarlanarak inşa edilmiş ve başta cami olmak üzere etrafında toplumsal vazifesi olan binaların düzenlenmesi ile meydana gelmiştir. Kanuni Sultan Süleyman'ın Manisa Sancağı'nda vali iken 1540 yılında 21 yaşında iken hayatını kaybeden oğlu Mehmed adına yaptırdığı Şehzade Külliyesi, Mimar Sinan'ın inşa ettiği ilk selâtin külliyesi olup Beyazıt semtinden Edirnekapı'ya giden cadde üzerinde bu yapı münasebetiyle Şehzadebaşı olarak adlandırılan mevkide bulunmaktadır. 1543- 1548 yılları arasında inşa edilen külliyyede cami, türbe, hazire, medrese, kervansaray, imaret, tabhane, sıbyan mektebi ve helâlar bulunmaktadır.

Çalışmamıza kaynaklık eden 4789 numaralı ve H. 1077/M. 1566 tarihli vakıf muhasebe defterindeki kayıtlara göre, Şehzade Mehmed Külliyesi'ndeki vakıfların ihtiyaçlarının temin edilmesi amacıyla on üç mukataa temlik edilmiştir. Bu mukataalardan dokuzu Anadolu Vilayeti'ne bağlı olan kazalarda bulunmaktadır. Bunlar, İzmir kazasında Ayasufut Mukataası, Kuşadası kazasında Aydın ve Yenişehir Mukataası, Galata kazasında Kapıdağı Mukataası, Galata kazasında Marmara Mukataası, Erneb Mukataası, Üsküdar kazasında Maltepe ve Serh Mukataası, Galata kazasında Mir Ali Mukataası, Galata kazasında Büyükdere Mukataası ve

İpsala kazasında Barağı Mukataası'dır. Rumeli Vilayeti'e bağlı olan kazalarda ise dört adet mukataa yer almaktadır. Bunlar ise, Haslar kazasında Tahir Fakih Mukataası, Çorlu kazasında Çorlu Mukataası, Çirmen kazasında Çirmen Mukataası ve Nevrekob kazasında Nevrekob Mukataası'dır. Bu mukataalar vakıflara gelir getiren en önemli kaynak gurubunu oluşturmaktadır.

Mukataalar dışında gelir getiren bir diğer kaynak ise, söz konusu külliyedeki vakıflara ait arsa ve bahçeler ile hamam, ev, oda ve dükkânlardan müteşekkil gayrimenkuller olmuştur. Bunların dışında vakıflara ait olan kazalardan alınan haraç akçesi adı verilen cizye vergisi ve kethüdalık vergisi de vakıfların bir başka gelir kaynağını teşkil etmektedir. Muhasebe defterindeki kayıtlara göre Şehzade Mehmed Külliyesi'ndeki vakıflara ait mukataa gelirleri, gayrimenkullerden gelen kira gelirleri, diğer kira gelirleri ve cizye (haraç) gelirlerinden vakıf bütçesine söz konusu tarihte yıllık toplamda 3.349.890 akçe kazanç aktarılmıştır.

Şehzade Mehmed Külliyesi'ndeki vakıfların gider kalemlerini ise; külliye içerisinde bulunan medrese, cami, türbe, mektep, imarete hizmet veren personelin maaşları (mevâcibât), külliye'nin imaret mutfağının (kiler) masrafları, külliyedeki bazı birimlerde görev yapmakta olup imaret mutfağından yemek yemeyen bazı kişilerin maaşlarına ek olarak verilen yemek ücretleri ve diğer harcamalar oluşturmaktadır. Söz konusu kalemlere yapılan ödemelerin toplamı ise 3.022.100 akçedir. Söz konusu tüm harcamalardan sonra Şehzade Mehmed Külliyesi'ndeki vakıfların kasasında kalan miktar ise 327.990 akçe olarak hesaplanmıştır.

Sonuç olarak, Şehzade Mehmed Külliyesi İstanbul'da önemli bir yapı topluluğunu oluşturmuştur. Burada hizmet veren vakıfların faaliyetleri, İstanbul'un gelişimine önemli bir katkı sağlamıştır. Külliyedeki vakıfların sahip olduğu ve kiraya verdiği gayrimenkuller sayesinde İstanbul bir ticaret ve kültür merkezi haline gelmiştir. Külliye'de içerisinde bulunan imaretin varlığı ise muhtaç insanların karnını doyurabilmelerine imkân sağlamıştır. Öyle ki buradaki imaretin mutfağında günde çok sayıda insan yemek yemektedir. Bu husus, imaretleri ihtiyaç sahibi insanlar için bir adeta bir cazibe merkezi durumuna getirmiştir. Bunların dışında, külliye'deki birimlerde çok sayıda insanın görev yapmasıyla Şehzade Mehmed Külliyesi'nin bulunduğu İstanbul'da yaşayanlara iş imkânı da temin edilmiştir.

Kaynakça

1. Arşiv Kaynakları

1.1. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA, TS.MA.D, 4789, s. 2-.14.

2. Kitaplar, Makaleler ve Tezler

2.1. Kitaplar

Akgündüz, A. (1988). *İslam hukukunda ve Osmanlı tatbikatında vakıf müessesesi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Çınar, H. ve Koyuncu, M. (2015). *Vakıflar kaynakçası*, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.

Çizakça, M. (2000). *Osmanlı dönemi vakıflarının tarihsel ve ekonomik boyutları*, İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi TÜSEV Yayınları.

Kocaoğlu, B. (2019). *Osmanlı Devleti'nde cizye vergisi*, Ankara: Berikan Yayınları.

Köprülü, M. F. (1983). *İslâm ve Türk hukuk tarihi araştırmaları ve vakıf müessesesi*, İstanbul: Ötüken Yayınları.

Kütükoğlu, M. S. (2020). *Osmanlı'nın sosyo-kültürel ve iktisâdî yapısı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Peçevî İbrahim Efendi. (1999). *Peçevî tarihi*, C. I, (Haz. Bekir Sıtkı Baykal), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Solak-zâde Mehmed Hemdemî Çelebi. (1989). *Solak-zâde tarihi*, C. II, (Haz. Vahid Çabuk), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Tabakoğlu, A. (1985). *Gerileme dönemine girerken Osmanlı maliyesi*, İstanbul: Dergâh Yayınları.

Uzunçarşılı, İ. H. (1983). *Osmanlı tarihi*, C. 2, 4. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

2.2. Makaleler

Akman, A. (2018). Eski vakıflar hukuku bağlamında vakıf müessesesi ve günümüzdeki etkileri, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 26 (2), 189-224.

Akocan, F. (1969). Türk külliyesi, *Vakıflar Dergisi*, VIII, 303-308.

Alioğlu, E. F. (2023). Şehzade Mehmet Camisi modüler tasarımı, *Belleten*, 87 (308), 87- 111.

Bayartan, M. (2008). Osmanlı şehirlerinde vakıflar ve vakıf sisteminin şehre kattığı değerler, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, X (1), 157-175.

Buluş, A. (2009). Sivil toplum kuruluşlarına tarihsel bir örnek: Osmanlı vakıfları, *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 8 (16), 21-36.

Cantay, G. (2000). Osmanlı dönemi külliyesi, *Yeni Türkiye*, 6(34), 457-466.

Çobanoğlu, A. V. (2002). Külliye, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 26, 542-544.

Demirtaş, F. (2010). Şehzade Mustafa'nın öldürülmesi–Tahlilî bir yaklaşım, *Bilimname*, XVIII (1), 205-228.

Doğan, H. (2023). Muhasebe kayıtları ışığında Haseki Hürrem Sultan'ın İstanbul'daki vakıflarının mali bilançosu (H. 968/M. 1560-1561), *Osmanlı'da Toplum, Şehir ve Ticaret-III*, (Editör: Erkan Işıktaş-Muhammet Nuri Tunç), Ankara: Sonçağ Akademi Yayınları, 65-100.

Emecen, F. (2010). Süleyman I, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 38, 62-74.

Erkal, M. (1993). Cizye, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 8, 42-45.

- Eroğlu, H. (2010). Şehzade/Osmanlılar'da, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 38, 480-483.
- Genç, M. (2020). Mukâtaa, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XXXI, 129-132.
- Günay, H. M. (2012). Vakıf, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 42, 475-479.
- Güvemli, O. ve Güvemli, B. (2016). Osmanlı kayıt kültüründe vakıf muhasebesi ve devlet muhasebe sistemi, *Vakıflar Dergisi*, 46, 9-21.
- İnalçık, H. (1993). Osmanlılarda cizye, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 8, 45-48.
- İpteş, C. ve Üzümcü, A. (2016). Klasik dönem Osmanlı Devleti'nde vakıfların gelir kaynakları, *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(14), 701-709.
- Müderisoğlu, M. F. (2013). Kanunî Sultan Süleyman'ın baniliğinde ailesinin yeri, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 18, 187-206.
- Orbay, K. (2004). Vakıf muhasebe defterlerinde aynî toplanan tarımsal gelirler ve aynî giderlerin fiyatlandırılması ve tarihsel fiyatlar endekslemeleri konusunda, *Osmanlı Araştırmaları*, XXIV, 289- 305.
- Orman, İ. (2010). Şehzade Külliyesi, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 38, 483-485.
- Özgüdenli, O. G. (2012). Vakfiye, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 42, 465-467.
- Pay, S. (2000). Osmanlı külliyelerinde yönetim (Bursa İvaz Paşa Külliyesi örneği), *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9 (9), 325-338.
- Ramazanoğlu, M. G. (2008). 16. Yüzyılda Osmanlı külliyyeleri, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17 (3), 333-344.
- Sağır, Y. (2016). Vakfiyelerine ve belgelere göre Şehzâde Mehmet vakıfları, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9 (43), 921-938.
- Şensoy, F. (2014). Muhasebe defterlerinden vakıfların çok yönlü boyutlarını izlemek-Bir örnek XVIII. y.y.", *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 7, 76-103.
- Tarım Ertuğ, Z. (2000). İmaret, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XXII, 219-220.
- Uluçay, Ç. (1970). Kanuni Sultan Süleyman ve ailesi ile ilgili bazı notlar ve vesikalar, *Kanunî Armağanı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 227-257.
- Ünyay Açıkgöz, F. ve Doğan, H. (2023). H. 905/ M. 1499 tarihli Esâmî Defterine göre Bursa'da vakıf görevlilerinin mevâcibleri, *Journal of History School*, 16 (65), 1557-1597.
- Yediyıldız, B. (1982). Müesseseler-toplum münâsebetleri çerçevesinde XVIII. asır Türk toplumu ve vakıf müessesesi, *Vakıflar Dergisi*, XV, 23-53.
- Yediyıldız, B. (2012). Vakıf /Tarih, *DİA*, 42, 479-486.

2.3. Tezler

- Aykutlu, F. (2014). *Şehzade ve Süleymaniye Külliyyeleri'nde su mimarisi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Mühendislik ve Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Çiftçi, C. (2001). *Bursa'da vakıfların sosyo-ekonomik işlevleri (1544-1588 ve 1749-1795 Yılları arası vakıf muhasebe kayıtları ışığında)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Demirci, T. (2019). *Sosyal ve politik bir vaka olarak Osmanlı Devleti'nde şehzade ölümleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.